

GÁLL ERNŐ

Nemzedéktől nemzedékig

Művelődésünkben ismét szönyegre került a nemzedéki kérdés. A sajtóban viták zajlanak körülötte*, az idősebb generációk egy-egy tagja önelemző visszapillantásban értelmezi-bírálja a hajdani stafétaátvételt és a felmutatható eredményeket**, de napvilágot látott olyan közös vallomás is, amelynek nem oly rég még együtt startoló szerzői azt vizsgálják, mi maradt az őket hevítő lázból***. Közben egy, az újabb hullámok önkifejezését szolgáló lap jubileumi számot adott ki tízéves fennállása alkalmából****, más — rakétaként felröppent — ifjúsági mellékletnek viszont már a lét és a nemlét problémájával kell szembenéznie, minek-előtte egy ígéretes, fiatal elméleti írókból álló csoportosulás valósággal szétszóródott. Mintha a háború utáni fiatalokra jellemző akceleráció a nemzedékek érvényesülésének és letűnésének egyre gyorsuló ritmusát is megszabná, az egész jelenség-komplexum mozgását pedig erős indulatok fűtik.

A romániai magyar kultúrában nem először (s feltehetően nem is utoljára) szólal meg a nemzedéki probléma. Időnkénti kiújulása — mint mindenütt a világon — nálunk is nagyobb sorsfordulókat, a történelem menetében bekövetkezett cezúrákat s a hozzájuk kapcsolódó értékrianásokat tolmácsol. Mindegyiknek megvolt a maga jellege, mélysége és tartama, s noha az egyes rajok hangadói úgy érezhették, hogy velük új szakasz nyílik, sőt talán új időszámítás kezdődik, a jelenlegi vitát — önáltatás nélkül — egyedinek, messzemenően fontosnak minősíthetjük. Ismeretes, a nemzedékek szembesülésében nem csupán az egymást követő korosztályok természetadta különbségeire vagy ellentétére kell figyelmeznünk. Háttérüket és tartalmukat legtöbb esetben bizonyos válságok határozzák meg, s e szabály alól a mostani sem kivétel. Sajátosságai éppen abból származnak, hogy az egész emberiséget foglalkoztató ún. globális kérdések kiváltotta kínos dilemmák idején, olyan körülmények között bontakozik ki, amelyek több tekintetben új alternatívákra ösztökélnek. Az összetett helyzet szorításában nemzedékeink kapcsolata számos tehertétellel bonyolódott, súlyosbodott. Az elődök bizonyosságai nemegyszer illúzióknak mutatkoztak, időtállóknak hirdetett értékek pedig nemcsak átértékelésre szorultak, hanem egyszerűen leértékelődtek. Megingott nem egy régi jelkép hitele, és számos olyan fogalom vagy rítus, amely egy közösség szükségleteit, törekvéseit közvetítette, kiürült, s ily módon elvesztette vonzerejét. E feltételek közepette érthető, ha sokszor úgy érezzük, hogy apák és fiúk, sőt nagyapák és unokák egymáshoz való viszonya — legalábbis az eszmeiség, az értékorientációk síkján — konfliktusos. (A képlethez még az is hozzátartozik, hogy a közéletben a negyvenes évek vége óta vezető szerepet játszott generáció most van búcsúzóban.)

Szerencse, hogy anakronisztikus tilalomfák ledöntése után a nemzedéki feszültségeket már nem kell megkerülnünk. Szociológiai, kultúrtörténeti, erkölcsstani és axiológiai boncolgatásuk a hazai szakirodalomban visszavonhatatlanul polgárjogot

* Szócs István: Egy rögeszme genezise. A Hét, 1979. 10.; Szász János: Egy nemzedék halála? A Hét, 1979. 13.; Huszár Sándor: Meghalt vagy meg se született. A Hét, 1979. 17.; Balogh Edgár: Szembesítjük a nemzedékeket. Ifjúnunkás, 1979. augusztus 19.; Balogh Edgár: Örökség és feladat. Ifjúnunkás, 1979. szeptember 2.; Marosi Péter: A hetvenes évek végén. Utunk, 1979. november 30.

** Szász János: A hittől az eszméletig. A Hét, 1979. 21.

*** Gállfalvi György: Marad a láz? Bukarest, 1977.

**** Echinox, 1979. 10—11—12.

nyert, sőt — a népesedési tényező szerepének fokozódó tudatosulásával — mind a társadalmi fejlődés és homogenizálódás, mind a hagyományok és a jövő kutatásában nélkülözhetetlenné vált.

A nemzedékek és teljesítményeik a történetiség jellegzetes megnyilvánulásai, éppen ezért tanulmányozásuknak is a historizmus követelményeihez kell igazodnia. Ebben a megközelítésben, a *Tizenegyek* jelentkezését (1923) az első erdélyi kisebbségi generáció fellépéseként tartjuk számon. Azok a fiatalok, akik az antológia szerzői voltak, a polgári radikalizmus és az *Elsodort fatal* szellemében próbálták az új helyzetben tájékozódni, Anatole France-ot, Nietzsche-t, Wilde-ot, Comte-ot, főként pedig Adyt olvasták, és arra a nyugtalanító, számukra léftönosságú kérdésre kerestek választ: lehetséges-e önálló erdélyi irodalom? A gyűjteményes kötet megjelenésének tizenegyedik évfordulóján Jancsó Béla megállapíthatta, hogy a fiatal írók kollektív kiállításában már jelen volt a nemzedéki harc, az erdélyi magyar ifjúság öntudat ébresztésével pedig — felekezet feletti összefogásban — a népet kívánták szolgálni. (Vö. Jancsó Béla: *Irodalom és közelet*. Bukarest, 1973. 302—306.)

A *Tizenegyek* színrelépésében az egymást követő generációs törekvések jellegzetes irodalmi-művészi megfogalmazására s arra a sajátos ideológiáptól szerepre ismerhetünk, amelyet — mint tudjuk — a irodalomra nálunk sokáig betöltött. Tény, hogy a későbbiek során a költők és elbeszélők már nem sajátították ki az új nemzedékek képviselőit; e feladatban a társadalomkutatókkal, illetve a közéletben tevékenykedőkkel (Erdélyi Fiatalok, Hitel, Vásárhelyi Találkozó) kellett osztozniuk. Ez a körülmény azonban mit sem von le múltbeli, sőt jelenlegi érdekeikből. Akár szociológusok, akár költők fejezték ki az egymást követő korosztályok életérzését, rendszerint egy maroknyi írástudó vállalta ezt a küldetést. Igaz, a két világháború között az ifjúmunkás mozgalommal új, forradalmi erő kapcsolódott be, de a fiatalság tömegeihez viszonyítva az ifjú kommunisták és szocialisták szintén csak kisebbségnek számítottak. Nem a pusztá számárányon van különben sem a hangsúly, hanem azon, hogy a kezdeményező kisebbség mennyire képes a jövő elé sietni, mennyire alkalmas arra, hogy megragadja és vonzóan kifejtse a történelmi pillanatot, sőt a hónapok követelményét. A történelem tanúsága szerint a szüntelenül változó korok új, alapvető szükségleteit mindig az átlagostól eltérő kisebb csoportok fogják fel, és tagjaik, szószólóik közvetítik ezeket az igényeket a többség felé. Ők azok, akik a generációs különbségek és ellentétek felszínre hozásával megkönnyítik az elavult, a fejlődést akadályozó viszonyok és intézmények felszámolását, hozzájárulnak a haladás ütemének felgyorsításához.

A romániai magyar művelődés nemzedéki mozgalmainak boncolgatásában szigorúan számot kell vetnünk azzal, hogy míg „a fiatalság biológiai, a fiatal generáció társadalmi kategória”. (Ernst Fischer: *A fiatal nemzedék problémái*. Budapest, 1964. 16.) A hozzávetőlegesen azonos korúak összességéeként a nemzedékek (hatástartamukat egyes szerzők 15 évben, mások 30 esztendőben jelölik meg) annak a társadalmi miliőnek, azoknak a struktúráknak a jegyeit viselik magukon, amelyek között létrejönnek. Arculatukat, céljaikat az adott társadalompolitikai helyzet, az adott osztályerők egyensúlya alakítja ki. Diltheytől megtanulhatjuk, milyen lényeges a nemzedékekre hatást gyakorló tényezők azonossága, a belső determináltságok egyneműsége. Ezt viszont csak többé-kevésbé egyforma társadalmi-politikai és kulturális feltételek válthatják ki.

A mi viszonyaink között sem szabad arról megfeledkezni, hogy az egyidejűség önmagában még nem generációképző tényező. Pinder kiemeli a minőségi időfogalmat, „egyidejűségben jelentkező időkülönbség”-ről beszél, s ezen azt érti, hogy állandóan több nemzedék él ugyanabban az időben, de mindegyik másképpen reagál az adott történelmi pillanatra.

A korszerű kutatás előszeretettel használja „a nemzedéki szituáció” fogalmát, s ez — az előbb említett — azonos létfeltételek megjelölésére szolgál. Tegyük rögtön hozzá, nem minden „nemzedéki helyzet”-ben lévő korosztály válik társadalom- és művelődéstörténeti szempontból funkcióit teljesítő nemzedékké. Marxi terminológiával azt is mondhatnók, hogy az „önmagában lévő” nemzedék csak abban az esetben válik „önmagáért lévő”-vé, ha felismeri helyzetét, s főként, ha cselekvő részt vállal a történelem rászabta feladatok teljesítéséből. A későbbiek során látni fogjuk, milyen megkülönböztetett érdeklődéssel kell a nemzedékeken belül kijegecesedő csoportokat is követnünk. Kultúránkban, különösen az utóbbi másfél évtized alatt, egyre-másra jelentkeztek ezek a — Werner Sombart által — „intencionális csoportok”-nak nevezett képződmények, amelyekre az jellemző, hogy eltérő módon élik át és ugyancsak különbözőképpen fejezik ki ugyanazokat a létmeghatározó körülményeket.

Ami a nemzedékeknek a társadalmi metamorfózisokban elfoglalt helyét illeti, Mannheim például a csoportlét mozgósító erőit látja bennük, ám megjelentek olyan

felfogások is, amelyek a korszakos társadalmi változásokat — végső fokon — a nemzedékek közötti torzalkodásokra vezették vissza. Érthető volt tehát a marxisták kritikai magatartása e nézetekkel szemben, hisz képviselőik a generációs ellentétek abszolutizálásával a haladás mélyebben fekvő, döntő tényezőit kendőzték el. Ez a tudományos szempontból indokolt bírálat nem igazolhatta viszont azokat, akik mereven tagadták a nemzedékek fajsúlyát és hivatását a társadalmi mozgásban. Jó, hogy a romániai magyar művelődésben tevékenykedő marxisták, a *Korunk* és a MADOSZ munkatársai időben felismerték az ifjúságban, különösen pedig az értelmiség újabb nemzedékeiben rejlő nagy feszítő energiákat. Nem osztottak nyilván azoknak az illúzióiban, akik a „nemzedékváltás”-tól várták az itteni magyarság sorsának jobbra fordulását, de az általuk kezdeményezett széles, demokratikus összefogás keretei között jelentős szerepet szántak mind az ifjúság szószólói megfogalmazta bírálatoknak, mind a fiatalok lendületének.

Egy kisebbségi-nemzetiségi művelődés szempontjából különösen fontosak bizonyos, a nemzedékek létéből és egymáshoz fűződő viszonyából származó következmények. E konzekvenciákat tudatosítva világosan felismerhetjük, hogy a művelődések léte és jövője a kultúrahordozók állandó cseréjéhez, megújulásához kapcsolódik. A nemzedékek időbeni részvétele mind a kultúra fejlesztésében, mind a történelem alakításában szükségszerűen korlátozott, innen a kultúrjavak átadásának, a nemzedékváltás folyamatosságának elkerülhetetlensége. *Aki szívén viseli művelődésének sorsát, annak megkülönböztetett figyelmet kell fordítania a különböző korosztályok életérésére, az új évszázatok világhképeinek kibontakozására s a hónapokot jelző-megalapozó aspirációira.*

Téves szemléletre vallana viszont, ha minden nemzedéki törekvésben jövőstendenciák kifejezését látnók. Nem tehetünk egyszerűen egyenlőségi jelet bármilyen ifjúsági csoportosulás és az újat sugalló-előkészítő jelenségek közé. A távolabbi és a közelebbi múlt tanúsága szerint mindenütt jelentkeztek olyan, generációs mezben ágáló mozgalmak, amelyek maradi, sőt megátalkodottan reakciós társadalmi rétegeket, célokat képviseltek.

Ez nyilván teljes mértékben érvényes a két világháború közötti korszak hazai magyar ifjúsági szervezkedéseire is, amelyeket elemzésük során sohasem szabad az általánosabb világösszefüggésekből, konkrétan pedig a kelet-európai kölcsönhatások közegéből kiszigetelni. E követelmény jegyében hangsúlyozzuk, hogy e periódus alapvető, több nemzedéket összekötő élménye előbb az októberi forradalom, a megújulás belőle kisugárzó ígérete s az ettől elválaszthatatlan forradalmi aktivizmus, majd az 1929—1933-as átfogó válság okozta depresszió, illetve radikalizálódás volt. Mindegyik a maga módján, sokszor ellentmondásosan éreztette befolyását a *Tizenegyek* jelentkezése utáni évek ifjúsági kezdeményezéseire. Jancsó Elemér a nevelésügy felől közeledve, a középiskolai és az egyetemi diákság mentalitásában észlelt változások nyomon követésével próbálja e hatások következményeit felmérni. Az irodalmi műveltséget ismérvnek tekintve, arról számol be, hogy az első világháborút követő szellemi pezsgés után, a diplomaszerezés és az elhelyezkedés nyomasztó súlya alatt bizonyos közöny vett erőt a harmincas évek elejének fiataljain. Am ugyanezekben az években indul el az az eszmélkedés és balratolódás, amely — nem utolsósorban a marxizmus hatására — szociális tartalommal kívánta a nemzedéki mozgalmat telíteni.* Ezekben az években érvényesül főként az Erdélyi Fiatalok szellemiségében a Bartha Miklós Társaság, a Sarló és a Dimitrie Gusti-féle szociológiai iskola kisugárzása. Ez mindenekelőtt a társadalomtudományi érdeklődés megélnkülésében, abban nyilvánul meg, hogy „fiatal ideológusaink csaknem kivétel nélkül elfordultak az irodalomtól, és lázas buzgalommal fogtak neki a magyar társadalom tudományos vizsgálatának”. (Jancsó Elemér: *Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyének tükrében*. Budapest, 1935. 77.)

Az Erdélyi Fiatalok mozgalma — állapítja meg ugyancsak Jancsó — a nemzedéki ellentétek exponálásának jegyében indult. Hangadói a háborúért és a gazdasági romlásért az előttük járó nemzedéket tették felelőssé. Később ez az igyekezet, hogy a társadalmi-nemzetiségi problémákat egyértelműen a nemzedéki konfliktusra korlátozzák, alábbhagyott, s megindult — mint ismeretes — a bal és jobb felé való tájékozódás, majd pedig a két szárny kiválása. Jobboldali ifjúsági csoportok (például az ún. „kék gombosok”) alakultak, s ezzel nálunk is fokozódott a társadalompolitikai, valamint a generációs mozgalmak érintkezése-keveredése. A folyamat meggyőzően bizonyította ama marxista tétel igazát, hogy nincs, nem

* Mikó Imre visszaemlékezésében feleleveníti Antal Márknak és körének (Csögör Lajos, Gündisch Mihály, Demeter János, Mikó Imre, Jancsó Elemér, Rohonyi Vilmos) szerepét abban a folyamatban, amely a harmincas évek elején elvezetett a marxizmus eszmei térhódításához az erdélyi fiatal magyar értelmiségiek között. (Akkik előttem jártak. Bukarest, 1976. 83—90.)

is lehetséges valaminő vegytiszta, minden időszerű társadalmi mozzanattól mentes nemzedéki tömörülés.

Meggondolkozató, hogy Ligeti Ernő szerint az 1930—1936 között kiéleződő nemzedéki probléma hátterét az 1928-tól 1935-ig körülbelül ezer főre emelkedett fiatal diplomás gárda elhelyezkedésében, közéleti érvényesülésében fellépő akadályok, illetve ezek elhárítása alkotta. A fiatal diplomások voltak azok, akik az ún. „frontnemzedék”-kel szemben, amelynek tagjai nem érzékelték eléggé a régi világ átalakulását, új utakat, új megoldásokat kerestek. (Vö. Ligeti Ernő: *Súly alatt a palma*. Kolozsvár, é.n. 142—148.) A Ligeti-féle számadat nyilván nem öleli fel a munkás, paraszt és kisiparos ifjúság több tizezres tömegeit, tény viszont, hogy az ún. *nemzedéki ideológia* társadalmi alapja és hordozója ez a fiatal entellektüelcsoport volt.

Közben az irodalom sem szűnt meg az újabb nemzedéki jelentkezések számára kereteket, megnyilvánulási lehetőségeket biztosítani. Nem túlzott nagyon Ligeti Ernő, amikor úgy vélte, hogy „az ifjú nemzedék minden téren joggal panaszkodhat, hogy elállják az útját, csak éppen irodalmi téren nem”. (I.m. 150.) Ha el is fogadjuk Sóni Pál tételét, hogy „konkrét és a szó teljes értelmében vett hazai magyar avantgarde költői csoportosulásról csak fenntartással beszélhetünk” (Sóni Pál: *Avantgarde sugárzás*. 1973. 8.), kétségtelen, hogy az irodalom mindmáig megőrizte kivételes szerepét az egymást követő nemzedéki csoportok eszmei-művészi kifejezésében. Ezt jelezte az 1931-ben napvilágot látott *Új Arcvonal* című antológia is, amely tizenkilenc fiatal szerzőjével a második irodalmi megnyilatkozásként került be az erdélyi generációs megmozdulások krónikájába.

A két világháború közötti korszak legkiemelkedőbb és legemlékezetesebb nemzedéki vállalkozása a Vásárhelyi Találkozó maradt. Kezdeteit — többek között — Tamási Aron *Cselekvő erdélyi ifjúság* című cikksorozatában találjuk meg, s ez az indítás jórészt megszabta arculatát. A Vásárhelyi Találkozót azonban nem tekinthetjük egyértelműen nemzedéki fellépésnek. Egyrészt szervezői és résztvevői már nemcsak a kapukat döngető főiskolai ifjúság köréből kerültek ki (sokan közülük ismert írók, újságírók, közéleti aktivisták voltak) másrészt, s ez a döntő, az értekezlet végén elfogadott hitvallás — országos összefüggések között — már az egész itteni magyarság sorskérdéseit foglalta össze. A Találkozó zárónyilatkozatában — főként a marxistáknak és madoszistáknak köszönhetően — termékeny szintézis jött létre a „cselekvő ifjúság” törekvései, az ország demokratizálásának követelményei és a kisebbségi magyarság alapvető érdekvédelme között. Ez a szerves egység biztosítja fajsúlyát a romániai demokratikus és antifasiszta mozgalmak sorában, s célkitűzéseinek ebből a szerves egymásbafonódásából fakad napjainkig érezhető vonzereje.

A felszabadulás gyökeres változást idézett elő az 1944—1945 utáni fiatal nemzedék társadalmi státusában, a rábízott feladatok s a ránehezülő felelősség tekintetében. Ha a második világháború előtti pályáját és akcióit követve megállapíthattuk, hogy kezdeményezéseik és programjaik — a maguk sajátos kisebbségi vonatkozásaival együtt — nagy általánosságban megfeleltek a szűkebb és tágabb értelemben vett Európa hasonló csoportosulásait kiváltó-tápláló társadalompolitikai mozgalmaknak és eszmei áramlatoknak, a fasizmus összeomlásával beállott nagy történelmi cezúra e vonatkozásban is érvényesült. Az 1945 utáni nyugati fiatalság helyzetét és mentalitását bemutató szakirodalom szinte egyöntetűen arról tudósít, hogy Auschwitz és Hiroshima apokaliptikus emlékével megterhelten, a hidegháború légkörében még romok között élő fiatalság úgy érezte: roppant csőd jutott neki örökségül. Ilyen körülmények között teljesen érthető, hogy ez a generáció elfordult apái eszméitől és értékeitől, s a légüresnek érzékelt világban a mindenre kiterjedő kételkedés lett rajta úrrá. Sokarcú volt ez az ifjúság, többen a kutatók közül egyenesen kiismerhetetlennek minősítették. A meglévő intézmények elutasítása és az elődökkel szemben táplált harag éppúgy jellemző volt rá, mint a minden aggály nélküli alkalmazkodás, a „carpe diem” jellegéje szerint alakított életforma vagy a garázdálkodás. Később, amikor már a gazdasági fellendülés biztosította örömeiket kezdte élvezni, jelentős részének a lét értelmetlenségét, sugálló érzésekkel, hangulatokkal kellett megküzdenie. Az ötvenes évek eleje nyugati fiataljainak kapcsolatai lazák maradtak, s a céltalanság, az unalom bénító hatása alatt önmaguk és a világ problémáihoz passzívan viszonyultak.

Egészen más kép tárul elénk, ha a népi demokratikus fejlődés útjára tért országok s köztük hazánk ifjúságának gondolat- és érzésvilágát, magatartását eleve- nitjük fel. A régi rendet felszámoló, megújuló társadalom eszménye és ügye lelkes visszhangra talált a „fényes szelek” nemzedékében. Ez az újító-alkotó energiáiban ösztönzött ifjúság úgy érezte, hogy évszázados korlátok, akadályok háru-

tak el útjából. Lendülettel vetette bele magát — az idősebbek oldalán, velük közös frontban — az új élet építésébe, feltétlen bizalommal, sőt rajongó hittel nézett a holnapok elé, amelyekről egy költő lelkű forradalmár azt állította, hogy dalolni fognak.*

A felszabadulás utáni években tehát nemcsak azért nem esett szó sokáig a nemzedéki kérdésről, mert az egyszerűsítő társadalomszemlélet sémájában nem volt hely számára, s egyáltalán idegennek, félrevezetőnek bélyegeztetett, hanem többnyire hiányoztak a jelentekéssé kíváltó tényezők. Szász János — irodalmi vonatkozásban — a következőképpen fogalmazta ezt meg: „Az az irodalmi raj, mely velemmel együtt magamagát nemzedéknek nevezte (s amelyet a kritika és egyáltalán az értekező irodalom is annak nevezett), valójában minden szándéka ellenére sohasem volt, sohasem válhatott írói nemzedékké, mert ha rendelkezett is az írói nemzedékké válás néhány jellegzetességével, a leglényegesebbel nem rendelkezett.” (Szász János: *Egy nemzedék halála?* A Hét, 1979. 13.)

A napjainkban ötvenedik életévüket betöltő írók** és szerkesztők polémiája arról, hogy alkottak-e vagy sem indulásuk idején határozott körvonalú nemzedéket, nem csupán életrajzi, nem csupán irodalomtörténeti szempontból érdemel figyelmet. A vita pró és kontra érveiben, a kor felidézése során olyan adatokat, olyan támpontokat kapunk, amelyeknek segítségével magát a nemzedékké válás folyamatát jobban megközelíthetjük.

Az eszmecserét elindító Szöcs István így jellemezte a ma ötvenéveseket: „Erre a nemzedékre, amely többé-kevésbé serdülő fejjel érte meg a háborút, és első férfiünnepi béke első éveivel kapcsolódnak, jellemző, hogy egész fiatalon installálódott a hatalomba. És ezzel az irodalomba is, természetesen. Részben már diák korában, de legkésőbb rögtön utána szerkesztőségi ember lett. Lapszerkesztő, kiadói lektor vagy folyóiratszerkesztő. Mint ilyen, az előtte járó, és sokszor emberöltővel és legalább két nemzedékkal idősebb írókollégái természetét adminisztrálta. [...] Ennélfogva ez a nemzedék állandóan kombinációkat hozott létre az idősebbekkel...” (Szöcs István: *Egy rögeszme genezise.* A Hét, 1979. 10.)

A Szöcs-féle visszapillantó jellemzés egyben nekrológ is: szerzőnk megállapítja a — némi malíciával bemutatott — csoport napjainkban végbemenő széthullását, exitusát. A „raj” képviselőiben vitázó Szász János viszont lényegében nem az indulás és a hajdani szerep bíráló velleitását értelmezésével, hanem Szöcsnek azzal a tételével fordul szembe, hogy ő és társai (tudományos értelemben vett) nemzedéket alkottak. Érvelésében a *Világirodalmi Lexikon* meghatározására hivatkozik, amely szerint egy írói nemzedék kialakulásához nem elég, hogy nagyjából azonos időben lépnek fel az életkorban egymáshoz közel álló, világszemléletükben és formálásmódjukban rokonvonásokat mutató alkotók. Szükséges még az a döntő mozzanat is, hogy jelentkezésük fordulatot hozzon az előző generációhoz tartozó írókkal szemben. Márpedig erről tényleg nem volt szó Szász Jánosék esetében, hisz amint egy másik — e kérdéssel érintkező — mélyenszántó, nemzedéki önbírálatnak is vehető írásában Szász leszögezi: „Az Utunk [indulása éveiben — G. E.]... a romániai magyar irodalom szocialista műhelye volt, ahol találkoztak annak minden nemzedéke.” (Szász János: *A hittől az eszméletig.* A Hét, 1979. 21.)

A Szöcs István cikke körül kibontakozott disputában erős hangsúlyt kapott tehát a másság, az előttük járókhoz viszonyítva fordulatot jelentő új szemlélet, értékrend vagy pusztán gyökeresen különböző stílus mint a nemzedéki szerveződés alapvető ismérve. Ezzel összefüggésben az is kiemelendő, hogy ez az elődökhöz való viszonyulás szükségszerűen kritikai jellegű, s rendszerint — kisebb vagy nagyobb mértékben — magában foglalja a nemzedéki felelőségre vonást. Jellemző egyrészt, hogy a felszabadulás után első nemzedéki csoportosulásként számon tartott *Forrás*-szerzők a Szöcs említette „kombinációkra” jellemző szemlélettől és irodalompolitikától határolták el magukat, másrészt pedig a nemzedéki relációk ma napirendre került tisztázása elválaszthatatlannak bizonyult attól az erőfeszítéstől, hogy a fiatalok és kevésbé fiatalok új módon vegyék birtokukba a közelmúltat. Ezek szerint az elődökhöz, a múlthoz való viszony nemcsak a fordulat, a szakítás tényezője lehet, hanem a nemzedékek közötti párbeszédre is alkalmat nyújthat.

* Különös jelleget és lendületet kölcsönözött a többségében munkás-paraszt származású fiatal értelmiségi gárdának a népi kollégiumok nálunk is kibontakozó mozgalma. A Móricz Zsigmond és Apáczai Csere kollégiumok Kolozsváron, a Gecse Dániel és Tolnai Lajos nevét viselő Vásárhelyen mindmáig érezhető hatást gyakoroltak azoknak a tanulmányaikat végző fiataloknak a tudatára és ethoszára, akik e létesítmények falai között, az igényes kisközösségi élet ösztönző légkörében készültek fel az új értelmű népszolgálatra. E szolgálatot kifejező krédóban megkülönböztetett fontossága volt a román néppel való testvériség eszméjének.

** Ime a névsoruk Szöcs István felsorolásában: Bodor Pál, Márki Zoltán, Bajor Andor, Deák Tamás, Szász János, Huszár Sándor, Fodor Sándor, Panek Zoltán, Szabó Gyula, Sütő András, Majtényi Erik, Katona Szabó István, Herédi Gusztáv.

Erőteljesen érvényesül ez az építő szándék Molnár Gusztávnak a *Korunk* nemzedéki vitáján előterjesztett javaslatában, amelynek Méliusz József írószövetségi ünnepsélen is hangot adott, utalva a múltidézés kettőjük között kialakult gyakorlatára: „A pontosan egy évvel ezelőtt útjára indított magnó megállás nélkül, kiméletlen egyhangúsággal rögzíti a kérdéseket és vallomásokat. [...] mindenütt, ahol fiatalok és öregek rádöbbennek arra, hogy a kérdések és vallomások jegyében élünk.” (Molnár Gusztáv: *Kérdés és vallomás*. A Hét, 1979. 37.) Az említett dialógus lehetőségét bizonyítja — többek között — Balogh Edgár válasza, aki a történelmi folyamatosság megteremtésének jegyében a nemzedékek szembesítésére szólít. (Vö. Balogh Edgár: *Szembesítsük a nemzedékeket*. Ifjú munkás, 1979. augusztus 19.) E találkozásnak — felfogása szerint — azt a funkciót is teljesítenie kell, hogy felszínre hozza az idősebbek teljesítményének érvényes értékeit, s ne engedje őket a feledés homályába veszni. Valóban, a *tényleges múltbeli érdemek tudatosítása nélkül a nemzedéki számonkérés a történelmietlen nihilizmus szákcútcájába torkolna*. A két viszonyulás csak együtt, egymást kiegészítve töltheti be nélkülözhetetlen szerepét.

Balogh Edgár a következőkben foglalja össze — a ma ötvenévesekkel egykor közös arcvonalon küzdő — nemzedéke megőrzendő örökségét: „Az a nemzedék, amely még 1947-ben Temesvárt tartott MNSZ-kongresszust — hogy máig ismert neveket mondjak az élről: Bányai László, Csákány Béla, Csögör Lajos, Csűrös István, Cziko Lőrinc, Kurko Gyárfás, Méliusz József, Takács Lajos nemzedéke — búcsúzóban van, magam is öregen ütogetem le a betűket. Valami azonban maradjon utánunk: létkérdéseink népi megoldása minden helyzetben, a román néppel való együttélés fejlesztése, a jogegyenlőség és közös építés alapján, nyelvünk és hagyományaink közösségi ápolása, nemzetiségi művelődésünk általánossá tétele, a fiatalság fellépésének mindenkori térnyitása, népszolgálat és hazafiság.” (Balogh Edgár: *Örökség és feladat*. Ifjú munkás, 1979. szeptember 2.)

A párbeszéd gondolatának és gyakorlatának újraéledése máris a legbiztosabb eredménye annak az eszmecserének, amely jelenleg a nemzedékek közötti viszony megvilágítására irányul. Éppen ezért úgy véljük, itt az alkalom e dialógus szabályainak és várható-remélhető következményeinek a körvonalazására. (Kísérletünkben tekintettel leszünk a közelmúlt hasonló kezdeményezéseinek fogyatékosságaira, kudarcaira is.)

Az utóbbiakból levont tanulságok alapján — a párbeszéd hatékonyságának érdekében — kiküszöbölendők a partnerek azonosságának tagadását, illetve megmásítását célzó megnyilvánulások. Határozottan le kell mondani az integrálásra irányuló vagy a kizárólagosságot képviselő próbálkozásokról, amelyek az idők részéről a maguk felfogásának és értékrendjének a fiatalokra való tekintélyelvi kényszerítésében, a fiatalok részéről pedig az elődök eredményeinek sommás elutasításában találhatók meg. A dialógus — az életkorhoz és a megszerzett tapasztalatokhoz kötött sajátosságok tisztelben tartásával — a kölcsönös jobb megismerést és megértést segítheti elő. Jótékony hatását a nemzedéki létezés és szerephez kapcsolódó különböző mítoszok és előítéletek lebontásában jelölhetjük meg. A generációs párbeszéd (akárcsak az eszmei) nem kívánja az egymással érintkező korosztályok szemléletét, hivatását felcserélni, de akadályozhatja az őket igazoló nézetek abszolutizálását. Lehetővé teszi a felek tér- és időbeli meghatározottságának, annak a társadalmi környezetnek a feltárását, amelyre gondolat- és érzésviláguk, magatartásuk visszavezethető. Ez a tisztázás nem csupán a felelőségek mértékének megállapítását könnyíti meg; ezeknek a determinizmusoknak a meghaladását is ösztökélheti. A párbeszéd keretei között a számonkérés és a bírálat megszűnik valamelyik nemzedék kiváltsága avagy előjoga lenni; a kérdés és válasz sem meremven bizonyos korosztályokhoz rögzített.

A párbeszéd kölcsönös türelmet igényel, s e toleranciának köszönhetően nem csupán egymás, hanem önmagunk és közösségi azonosságunk alaposabb, hitelesebb felismeréséhez juthatunk el.

A nemzedéki párbeszéd törvényei a tudományos vita és hagyományápolás követelményeivel érintkeznek. Érthető, ha a kulturális hagyaték megítélésében jelentkező különbségek vagy éppen ellentétek a korosztályok szemléletében megmutatókozó változások szerint is alakulnak. A dialógus azonban azt várja a vitázóktól, hogy tegyenek erőfeszítést egymás — minden előítélettől mentes — megértésére (ami természetesen nem egymás álláspontjának kötelező elfogadását jelenti). Ez a kívánalom arra is buzdít, hogy a vita során törekedjünk a partner nézeteinek s a bennük munkáló eszmei orientációnak minél hitelesebb tolmácsolására. Egy ilyen megközelítés lehetővé tette volna például Horváth Andor számára, hogy pozitívan értékelje Rácz Győző *A minőség forradalma — tegnap és ma* címmel közzölt interjújának (*Utunk*, 1978. 50.) ama részét, amelyben arról vall, milyen fel-

szabadító hatással volt rá az ötvenes évek elején a nem marxista Németh László antidogmatikus szemlélete és Sztálin-kritikája. A párbeszédben nélkülözhetetlen empátia megakadályozta volna Horváth Andort abban is, hogy a szerző szándékával és felfogásával ellentétesen értelmezze az interjúnak azt a megállapítását, hogy „vannak idők, amikor nem a történelemhez kell szavakat találni, hanem fordítva: a történelmet kell a szavak követelményeihez igazítani!” Ezzel Rácz Győző ugyanis nem a manipulációt próbálta igazolni, hanem a haladó eszmények gyűjteményében folyó történelemalkítás, jobbtás mellett foglalt állást. Teljes mértékben egyetérthetünk Horváth Andor ama igényével, hogy „az egyéniség, a személyiség, a másság létjogosultsága” biztosítsák (A másság útvesztője. A Hét, 1979. 2.), ám Rácz Győző gondolatait ugyanez a törekvés hatotta át.

A folytonosság és a megszakíthatóság dialektikája révén, az időt áthidaló szembesülés elvezethet (el kell vezetnie) a közös tenniivalók, a korszak által rákiszabott létfontosságú s éppen ezért csak együttesen teljesíthető feladatok vállalásához.

A felszabadulás utáni első, tudományos kritériumok alapján is nemzedékinek tekinthető jelentkezés — mint láttuk — a *Forrás*-szerzőké volt. Kántor Lajos, akit joggal e nemzedék kritikusának tekinthetünk, az irodalomba való betörésüket értelmezve, „hangváltás”-ról ír. (A *Korunknak* egyébként kétségtelen érdemei vannak az első *Forrás*-költők elfogadtatásában.) Ez az új hang azt a megváltozott nemzedéki szituációt tolmácsolta, amelyre az ötvenes évek közepétől kezdődő „olvadás”, a dogmatizmus és az irodalmi sematizmus áttörése volt jellemző. Ígéretesen kezdett a marxizmus reneszánszának ismert alkotó szellemi folyamat kibontakozni, s ugyanakkor reményre jogosítón hódított tért a szocializmus, a nemzeti sajátosságok, az emberség és a demokratizmus egységének korparancsa. Véget ért a hagyományok szűkkeblű értékelése, és fokozatosan lehetővé vált a kitekintés a széles nagyvilágba. A nemzedéki fellépés sem számított többé diverziónak.

Szertartás egy nemzedék nevében című versében Lászlóffy Aladár így fejezte ki — az „egyetlen értelmes Emberi Rend” távlatában — a maga és társai krédóját: „*Irányt csak arra kap a történelem, / Amerre a szabadság és a végtelenség / Sinpára kigyózik a tér töltésin.*” Nem feladatunk a *Forrás*-költészet esztétikai elemzése, rámutatni kívánunk viszont arra, hogy az ő esetükben nem kérdéses, nem kétséges, milyen általánosabb társadalmi, emberi aspirációkat szálaltattak meg.* Jól látta Kántor Lajos: „A változás, a látókör-tágulás nyilván nem korlátozódott a művészi kifejezésre: a társadalmi forradalom korszerű értelmezéséről van lényegében szó, egyén és közösség, jelen és múlt viszonyának újraértelmezéséről — amiben a pályájukat most alakító fiatalok az előtük járó nemzedékek legjobbjaival köthetnek szövetséget, esetleg hozzájuk csatlakozhatnak fel.” (Kántor Lajos: *A líra hangváltásai*. In: *Korváltás*. Bukarest, 1979. 129.) Valóban, az ún. első *Forrás*-nemzedék (Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella, Bálint Tibor, Veress Zoltán) sajátosságai közé tartozik egyrészt „az ötvenes évek verses publicisztikává degradálódott pódiumköltészetével” való szembefordulás, másrészt bizonyos együttműködésre irányuló szándék azokkal az előtük járókkal, akik — mint Szász János írta — képesek voltak „elszakadni ettől a modelltől, visszatérni az esztétikai érvényű eszközközhöz, megtalálni a magukét”... Figyelemre méltónak, művelődésünk szempontjából jelentősnek minősíthetjük, hogy ez a fel-fogás, ez a magatartás az ún. második *Forrás*-nemzedéknél (Farkas Árpád, Király László, Kenéz Ferenc, Lászlóffy Csaba, Fábian Sándor) is megmaradt. Ez a folytonosság is jelzi, tényleg nem lehet a két csoportosulás közé éles határvonalat húzni.

Persze a társadalmi-nemzetiségi elkötelezettségben hasonló vagy azonos eszmények égisze alatt létrejött csoportokat nem csupán rokonvonások (a kiürült, régi sémák elvetése, a társadalmi mozgás tényezőinek kritikai értelmezése és tolmácsolása, formai újítás, személyes hangvétel) közelítették egymáshoz. Volt köztük különbség is. Szociológiai szempontból, s bennünket most elsősorban ez foglalkoztat, változott a fellépésüket meghatározó nemzedéki helyzet. Tágabb összefüggések között, a hatvanas évek második felében elharapózó ifjúsági, főként pedig diák-megmozdulásokra utalunk. Lendületük, programjuk azt bizonyította, hogy az ötvenes évek fiataljainak kételyét és tétlenségét a kontesztáció váltotta fel. Hazai vonatkozásokban a IX. kongresszus utáni fellendülésre, a szellemi életben tapasztalt élénkségre, a nemzetiségi művelődés intézményi hálózatának bővülésére emlé-

* Ugyanezek a törekvések jelentkeztek a kortárs román irodalom megújulásán munkáló fiatal költők és prózaírók (Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Ioan Alexandru, D. R. Popescu, Augustin Buzura és mások) műveiben.

keztethetünk. Ezek a kedvező feltételek nyilván ahhoz is hozzájárultak, hogy míg az első nemzedéknek egy antológiában való együttes megjelenés sem sikerült, a *Forrás* második hullámának viszonylag gyors és sikeres érvényesülését már határozott csoporttudat sarkallta. Művelődés- és nemzetiségpszichológiai megközelítésben távolról sem különbös az a körülmény, hogy az együvé tartozás és csoporttá alakulás ösztönző élményét az írószövetség védnöksége alatt működő kolozsvári Gaál Gábor-körben szereztek. Itt — horribile dictu — éppen a Szócs István részéről elparentált nemzedék egyik — a régi illúzióktól és módszerektől önmagát megszabadító — tagja támogatta őket.

A Gaál Gábor-kör működése azoknak a többé-kevésbé intézményi jellegű kereteknek a jelentőségét bizonyítja, amelyek — bizonyos öngazgatást meghonosítva — művelődésünkben az ifjú tehetségek kiemelkedését és szárnyra bocsátását hagyományosan ösztökélték. (Gondoljunk csak a húszas-harmincas évek középis-kolai önképzőkörre és lapjaikra, például a *Reményre*.) A régebbi előzményekre való utalás természetesen nem csökkentheti a Gaál Gábor-körben — annak idején — jelentkező kezdeményezések és törekvések ésszerűségét. (Ezeket ugyancsak a már említett tényező alakították ki.)

Gálfalvi Györgynek köszönhetően, aki kifaggatta a második *Forrás*-nemzedék tagjait, majd válaszaikat kötetben közrebocsátotta (*Marad a láz? 11 interjú*. Bukarest, 1977), olyan ankétával rendelkezünk, amely bepillantást enged egy generáció kialakulásának, pályájának és felbomlásának egész folyamatába. A Gálfalvi-féle interjúk különösen az ún. *nemzedéki ideológia* tanulmányozását segítik elő. A feleletek elemzése ugyanis lehetővé teszi, hogy felismerjük bennük a hamis tudat elemeit, a legtöbb hasonló fellépésnél jelentkező önáltatásokat, ám a kötetben foglalt vallomások révén a kor megszabta tennivalók is felszínre kerülnek. A kései kutatóknak alkalma nyílik felidézni a hatvanas évek második felében induló költők számára oly serkentő csoportéletet, „a boly melegé”-nek semmivel sem pótolható szerepét. Megelevenednek az egykori célok („tisztességesen szembenézni” az élet kérdéseivel); „kibeszélni nemzetiségi sorsunk közérzetét”; népszolgálat; a társadalmi és nemzetiségi elkötelezettség egységének megszólaltatása; egy „költőiségek-től és előítéletektől mentes irodalmi közélet megteremtése” stb.). Nyomatékok nyer a csoport szócsöveinek bizonyult lapok (*Ifjúmunkás, Megyei Tükör*) segítségével. És végül, a konfessziókból kirajzolódik a felbomlás, a széthullás egyesek számára fájdalmas, mások szempontjából elkerülhetetlen, sőt szükséges menete.

A nemzedéki „hangváltások”-ban a megváltozott situációk — többek között — új életérzések, javuló vagy romló közérzetek közvetítésével tükröződnek. Ortega y Gasset annak idején a történelem elsődleges jelenségére vélt az életérzésben ismerni, amelyet az „egzisztencia egységes és esztatlan” megnyilvánulásának tartott. Ha nem is értünk egyet történelembölcseleti felfogásával, hogy egy korszak politikai rendje mindig az adott történelmi pillanatban élő emberek gondolatainak, esztétikai és erkölcsi meggyőződésének a függvénye, elfogadhatjuk nézetét, miszerint kortársaink gondolkozásában, izlésében és erkölcsében ez a bizonyos életérzés is kifejezésre jut. (Vö. José Ortega y Gasset: *Korunk feladata*. Budapest, 1944. 9—10.)

A romániai magyar művelődésben nyomon követhető nemzedéki csoportosulásokra vonatkozó s az előbbieket során érintett viták, vallomások és egyéb dokumentumok arról tanúskodnak, hogy a változó életérzésekkel szerves junktimban lévő módosulás az egymást követő nemzedékek értékorientációjában, valamint erkölcsi világmépbén sem mellőzhető tényezőként éreztetik hatásukat. A nemzedékkutatás nem kerülheti meg tehát a különböző korosztályok erkölcsi eszményeinek és értékrendjének kérdését (a szakirodalom részletesen fejtegeti például, milyen szerepe volt a hatvanas évek végén kirobbanó diákmozgalmakban a fogyasztói társadalomra jellemző értékskála elutasításának).

Ami a hazai viszonyokat, illetve stúdiumokat illeti, ismeretes, hogy a mai ifjúság gyors változásokon átmenő erkölcsi ideáljait évek óta tanulmányozzák (lásd a *Tineretul și idealul moral* című gyűjteményt Nicolae Bellu szerkesztésében. București, 1969), az utóbbi időben viszont a nemzedéki különbségek és az értékorientációkban megfigyelhető ingadozások, módosulások közötti összefüggés nyomult az érdeklődés előterébe. Ezek az erkölcsszociológiai felmérések és axiológiai vizsgálódások természetesen az alakuló szocialista ethosz felől közelednek az említett jelenségekhez, s megkülönböztetett figyelmet fordítanak arra, hogy megragadják a társadalmi egyneműsödés és a nemzedéki differenciálódás viszonyát. Egyik érdemük, hogy szakítani kívánás azokkal a régebbi illúziókkal, illetve mai csökevényekkel, miszerint a szocializmusban a nemzedékek kapcsolata csupán a magartás szintjén lenne fontos, s jelzik, hogy az ilyen és hasonló megfogalmazások-

ban az esetleges konfliktusok fel- és elismerésétől való húzódozás rejlik. A megismerést fékező aggályok elhárítása szabaddá teszi az utat olyan kérdések megválaszolására, mint például: hogyan alakulnak a szocialista erkölcs jegyében a nemzedékközi relációk?; miként értékeljük a különböző kapcsolattípusokat?; melyek egy távlati erkölcs szempontjából érvényesnek, jövőnek tekinthető értékek? (Vö. Vasile Morar: *Problema morală a generațiilor în etosul socialist*. Revista de filozofie, 1979. 3.)

A kutatók abból a munkafeltevésből indultak ki, hogy léteznek az értékek világában érvényesülő folytonosság és megszakítás dialektikája. Az erkölcs terén is végbemenő integráció nem zárja ki a különböző nemzedékeknel az értékpreferenciákban megfigyelhető eltéréseket. Egy konkrét erkölcsszociológiai vizsgálat azt mutatta például, hogy míg az általános társadalmi értékek vonatkozásában bizonyos azonosság állapítható meg, a család és a vallás tekintetében már nagyok a különbségek. (Fred Mahler: *Relația dintre generații și valori în conștiința socialistă*. In: *Coordonate valorice ale civilizației socialiste*. București, 1976. 201.)

Általában az anketók arról tanúskodnak, hogy a gyors iparosodás és városiasodás hatása alatt ugyancsak gyors hanyatlásnak indultak a nem is oly rég még tekintélynek, tiszteletnek örvendő értékek mind a szakmai, mind a családi élet viszonylatában. Mutációk jöttek létre az elfogadott, illetve az elutasított értékek tekintetében, s ezek konfliktusokhoz is vezethetnek. (I. m. 214.)

Nem nehéz felismerni, milyen sajátos vetülete, milyen jelentősége van ezeknek az országos jelentőségű vizsgálatoknak s a belőlük levont általános következtetéseknek a romániai magyar művelődés szempontjából. Ha tanulmányunk elején rámutathattunk az új nemzedékek és e művelődés léte, valamint jövője közötti szerves kapcsolatra, most ama összefüggést kell kiemelnünk, amely e kultúra folytonosságát, fejlődését szavatoló értékek s az egymást váltó korosztályok értékorientációi között létezik. Pontosabban: nem mellékes, milyen értékeket tekint magáénak és milyeneket utasít el a mai és a holnap ifjúság.

Ez az érdekeltség persze nem akadályozhatja azt az axiológiai elemzést, amely — harag és részrehajlás nélkül — az érvényben lévő, illetve a letűnő értékek megjelölését, csoportosítását s mozgásuk előrejelzését célozza. A tudományos kutatás azonban segítséget nyújthat a szükségesnek, nélkülözhetetlennek mutatókozó nemzetiségpedagógiai erőfeszítések számára, hogy a létfontosságúnak bizonyuló értékek vonzereje, korszerűsödése biztosítható legyen.

E megfontolások alapján érthető, hogy hatványozott figyelemmel követjük az újabb nemzedékek viszonyulását olyan magatartásmodellekhez s a bennük kifejeződő értékekhez, mint a népszolgálat, az emberség, az itt és most jegyében hozott döntések, az elkötelezettség, a felelősség és a méltóság. Ha — mint láttuk — ezek a magatartások, ezek az értékek az első és a második *Forrás*-nemzedék értékskálájának a csúcán szerepeltek, most az a látszat keletkezett, mintha újabban már nem tartanak ilyen becsben őket. (Észlelhető volt ez a tünet a *Korunk* nemzedéki anketáján is.)

Félreértések elkerülése végett: nem hunyunk szemet e modellek és értékek kisugárzásának bizonyos csökkenése fölött. Nem térünk ki e devalvációt kiváltó okok (eszmény és valóság ellentmondása, manipuláció, némely jelentésbeli vonatkozás elavulása stb.) szigorú bírálati és önkritikai boncolgatása elől. Nem kívánjuk a mögöttük esetleg meghúzódó maradiságot, provincializmust védelmezni, ám arra sem vagyunk hajlandók, hogy egy erkölcsi harakirit szenvtelenül, tétlenül szemléljünk. Ez — többek között — azt is jelenti, hogy nem mondunk le a két világ-háború közötti korszak kisebbségi humánumának közösségmegtartó hagyatékáról.

Ezt az elvi állásfoglalást nem érinti, nem gyengíti az a körülmény, hogy az értékorientációk manapság elég gyorsan módosulnak. Az inga hol ebbe, hol abba az irányba lendül ki.

A hetvenes évek elején jelentkező, erősen elméleti beállítottságú fiatal esszé-írókkal viszont feltétlenül valami új és jelentős kezdődött. A *Szövegek és körülmények* (Bukarest, 1974) című tanulmánygyűjtemény szerzőinek gondolatvilágára már azok a megváltozott társadalompolitikai, tudati és lélektani mozzanatok nyomták rá bélyegüket, amelyeket fejtegetéseink elején érintettünk.* Ilyen feltételek között, a fiatal elméleti írók a filozófia, a szociológia, az esztétika, valamint a nyelvudomány területén kívántak egy új hullámot elindítani, s kezdeményezésük újszerűsége mindenekelőtt ebben ragadható meg. A felszabadulás utáni romániai

* Ki kell továbbá emelnünk Bretter György szerepét a „szövegírók” csoportosulásában. Kétségtelen, hogy a Hípotézis a nemzedékek kettős nyelvéről című írása (Párbeszéd a jelennel. Bukarest, 1973. 128—143.) eszméileg ösztönző hatást gyakorolt a fiatal elméleti írókra, akik eleinte főként a „szimbólumok vizsgálatában”, bírálatában vélték nemzedéki feladatukat megtalálni.

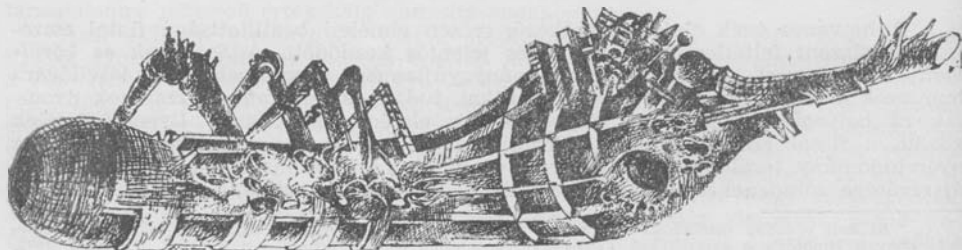
magyar művelődésben ők az elsők, akik nem irodalomban, hanem a széles értelemben vett társadalomtudományokban léptek fel az újrakezdés igényével. Tartalmi, ethoszbeli vonatkozásokban törekvéseikre a minden konformizmust elhárító, erkölcsi fogantatású vizsgálódás, az előző nemzedékek elkötelezettségeinek, fogalmi rendszerének és nyelvének bírálata, sőt elvetése volt jellemző. A fiatal kritikusok nem csupán radikális programjukkal, hanem naprakész tájékozottsággal, színvonalas, gyakran frappáns kifejezési formákkal robbantak be a művelődési életbe.

A többektől a harmadik *Forrás*-nemzedékbe sorolt esszéírók vállalkozását — néhány kritikai észrevétel kíséretében — annak idején méltattam. (*Nélkülszervezetlen elmélet. Egy nemzedéki jelentkezés fenomenológiájához*. Korunk, 1976. 12.) Üdvözöltem szándékukat, „hogy egy korszerűsített fogalomrendszer kidolgozásával is valami újat hozzanak az elmélet, különösen pedig a társadalomelmélet terén”. „Rendkívül erős, s tegyük hozzá, radikális elméleti igény munkál bennük” — írtam, majd leszögeztem: „E valóban sürgető társadalmi rendelésnek megfelelő program jelentkezését csak köszönteni, csak támogatni lehet.”

A cikk, mint alcíme is jelezte, főként a jelenségek síkián értelmezte a szóban forgó nemzedéki csoportosulást. Az egyes munkákra is kiterjedő elemzések elmaradása hiányérzetet kelthetett, amihez még az együttműködésre irányuló javaslatnak valószínű „intézményi integrálásként” való elutasítása járul. (Hasonló fogadtatásban volt azonban része Aradi József ama kísérletének is, hogy — a szinte egyértelmű támogatás szellemében — a „szövegírók” műfaji teljesítményét felmutassa.)

A körülmények és önmaguk változásai folytán a „szövegek” szerzőinek — már kezdetől fogva sem teljesen egységes — tömörülése felbomlott. Hatásuk viszont tovább érvényesül mind az ugyancsak a harmadik *Forrás*-nemzedékhez számított költők és esszéírók (Balla Zsófia, Cs. Gyimesi Éva, Egyed Péter, Szócs Géza), mind az általuk, illetve még fiatalabb társaik által szerkesztett kiadványok (az *Echinor* magyar oldalai, *Fellegvár*) hasábjain. (Az *Igaz Szó — Fiatalok* című — melléklete, sajnos, nem bizonyult hosszabb életűnek, különben sem biztosított következetesen önállóságot a fiataloknak a szerkesztésben.) Utóéletükhöz még az is hozzátartozik, hogy az a Molnár Gusztáv, aki annak idején a szerzőkollektiva cikkszeredai bemutatkozásán már az egyéni utak fontosságát hangoztatta, ma a nemzedékek közötti párbeszéd egyik új kezdeményezőjeként lép fel.

Áttekintettük a művelődésünkben fellépett nemzedéki csoportosulások változatos és hatásaiban oly eltérő következményekkel járó történetét. Láttuk, egyrészt e kezdeményezések többnyire újító szerepet töltek be, másrészt pályájuk tartama általában rövid volt, s ezt a mostani akceleráció mintha tovább kurtítaná, miközben szubkultúráik sajátosságait és teljesítményeit egyre viszonylagosabbá teszi. Megállapíthattuk a nemzedéki kapcsolatok bonyolultságát (különbségek, ellentétek, összeütközések, párbeszéd, együttműködés), s főként azt kívántuk kiemelni, milyen nagy jelentőségű mindez egy nemzetiségi kultúra szempontjából. Ebben az összefüggésben konklúzióként hangsúlyozzuk, hogy napjainkban nem elégedhetünk meg csupán a humán érdeklődésű ifjú értelmiségiek kezdeményezéseinek követésével, legyenek azok mégoly fontosak is. Alapvetően hibásnak bizonyulna optikánk, ha látómezőnkben az üzemek ifjúsága, a holnap generációjának többségét alkotó ifjú műszaki szakemberek kimaradnának. Az iparosítás és a városiasodás elkövetkező évtizedeiben a jövőt fokozódó mértékben ők fogják alakítani.

Simon Sándor rajza